

УДК 338: 351.82

*М. В. Гаман,
д. держ. упр., професор, професор кафедри,
Національна академія державного управління при Президенті України*

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ УМОВИ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

*N. Haman,
Doctor of public administration, Professor, Professor of the Department
of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine*

ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC CONDITIONS OF INNOVATIVE ACTIVITY IN UKRAINE

Здійснено поділ організаційно-економічних умов інноваційної діяльності, що впливають на розвиток інноваційних процесів, на такі групи: технологічні, фінансові, політичні, правові, екологічні, соціальні.

Відзначено, що технологічні розробки сприяють підвищенню науково-технічного рівня, поліпшення параметрів техніки і технології, що впливає з відкриття нових законів та закономірностей у природі, а отже, і нових технологічних засобів виробництва речовин, матеріалів та видів продукції.

Встановлено, що недостатнє фінансування науково-дослідних установ призводить, насамперед, до скорочення обсягів теоретичних досліджень. Потенціал вищої школи реалізується вкрай не ефективно.

Наука працює сьогодні в межах шостого технологічного укладу, а підприємства у кращому випадку у межах третього технологічного укладу з елементами четвертого та п'ятого технологічних укладів.

Інтелектуальний потенціал держави може забезпечити економічне зростання без збільшення витрат на сировинні ресурси.

Визначено, що необхідно упорядкувати та розробити правові норми для визначення інноваційної діяльності як важливої ланки національної політики.

The division of organizational and economic conditions of innovation activity, influencing the development of innovative processes, into the following groups: technological, financial, political, legal, ecological, social.

It is noted that technological developments contribute to the increase of the scientific and technical level, improvement of the parameters of technology and technology, which follows from the discovery of new laws and laws in nature, and, consequently, new technological means of production of substances, materials and products.

It is established that insufficient funding of research institutions leads, first of all, to reducing the volume of theoretical research. The potential of higher education is very poorly implemented.

Science works today within the sixth technological structure, and enterprises are at best, within the third technological structure with elements of the fourth and fifth technological processes.

Intellectual potential of the state can provide economic growth without increasing the cost of raw materials.

It has been determined that it is necessary to streamline and develop legal rules for identifying innovation as an important part of national policy.

*Ключові слова: економіка, інноваційна діяльність, потенціал, організаційно-економічні умови.
Key words: economy, innovative activity, potential, organizational and economic conditions.*

ВСТУП

Сучасні підприємства не відрізняються високим рівнем інноваційної активності, втім стабільне та конкурентоспроможне функціонування підприємництва в Україні неможливе без здійснення інноваційної діяльності. Найбільш результативною ця діяльність стає при орієнтації, в основному, на регіональні потреби в інноваціях, які визначаються їх природнокліматичними умовами, структурою виробництва та державною інноваційною політикою.

Інновації є засобом підвищення конкурентоспроможності продукції, розширення та закріплення ринкових позицій, запорукою комерційного благополуччя фірми. Інновації є результатом інноваційної діяльності. Інноваційна діяльність зорієнтована на практичному застосуванні наукового та інтелектуального потенціалу в новому продукті чи технологічному процесі.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Вперше проблеми інноватики були розглянуті М. Туган-Барановським та австрійським вченим Й. Шумпетером,

продовжені Б. Санто та Б. Твісом. Теоретичні та практичні аспекти в сфері інновацій були висвітлені у працях їх послідовників: Ю. Атаманової, С. Валдайцева, В. Василенко, О. Волкова, С. Володіна, В. Гейця, В. Гусева, О. Дація, М. Денисенка, Н. Краснокутської, Е. Крилатих, Л. Михайлової, В. Семиноженка, В. Стадника, О. Телетова, С. Турчиної, І. Ушачова, В. Федоренка, Л. Федулової, Д. Черваньова, В. Чижової, В. Шматька та ін. Незважаючи на чисельні наукові дослідження, залишається ще багато дискусійних та невирішених питань. Зокрема проблему формування організаційно-економічних умов інноваційної діяльності не можна вважати повністю вирішеною; потребують уточнення організаційно-методичні аспекти інноваційного менеджменту та система активізації інноваційного процесу.

РЕЗУЛЬТАТИ

Світова практика доводить, що вмiле використання потенціалу підприємства є запорукою успішної діяльності. Більшість українських підприємств усвідомила значущість нововведень, бо постійні інновації можуть призвести до

конкурентних переваг. Якщо промисловість більш-менш інноваційно активна, то уявлення про модель інноваційного розвитку і механізми управління інноваціями підприємства в аграрному секторі досить незначні. Розвиток та використання інновацій в підприємстві супроводжується багатогранними ефектами. Всі ефекти між собою взаємопов'язані, оскільки інноваційна діяльність стосується як зовнішнього середовища так і самого підприємства.

Зазначимо, що з поширенням інновацій виникають нові знання, це впливає на економічний, соціальний рівень життя, освіченість нації, а це підвищує інноваційний потенціал держави [1]. Ми виділяємо організаційно-економічні умови інноваційної діяльності, що впливають на розвиток інноваційних процесів на наступні групи: технологічні, фінансові, політичні, правові, екологічні, соціальні.

Проведемо моніторинг деяких з них. Наприклад, технологічні умови. Технологічні розробки сприяють підвищенню науково-технічного рівня, поліпшення параметрів техніки і технологій, що випливає з відкриття нових законів та закономірностей у природі, а отже, і нових технологічних засобів виробництва речовин, матеріалів та видів продукції. Технологічні знання — це нематеріальний продукт. Кожне нове технологічне рішення є неповторним та унікальним. Отже, для підвищення конкурентоспроможності підприємств необхідно проводити технологічне переоснащення та використовувати передові технології.

Технічні інновації зумовлюють створення сучасних технологій [2]. Вони є первинними інноваціями. Як правило, ступінь новизни наукових ідей та інженерних підходів, реалізованих у конструкторських та технологічних рішеннях, зумовлює і ступінь новизни задоволення потреб споживачів. При дослідженні науково-технічних умовів відмітимо, що інноваційну активність підприємств стримує відсутність коштів та недостатня державна підтримка виробника. Якщо порівняти підприємства галузей промисловості та сільськогосподарства, то перші є найбільш інноваційно активніші.

Недостатнє фінансування науково-дослідних установ призводить, насамперед, до скорочення обсягів теоретичних досліджень. Все-таки потрібно віддати належне вітчизняним вченим, бо вони змогли зберегти потенціал наукових досліджень і продовжують створювати нові сорти та гібриди рослин, породи тварин, що наближаються за своїми показниками до світового рівня. Подальший прогрес селекції у всьому світі пов'язують з використанням світового генофонду культури для формування батьківських компонентів гібридів, а також диких видів як джерел стійкості проти хвороб і стресів. Селекціонери значну увагу приділяють створенню генетично модифікованих форм, використанню біотехнології. Окремо слід відзначити дослідження з отримання трансгенних рослин.

У країнах з низьким рівнем розвитку економіки, деякі прошарки населення страждають від дефіциту білка в харчовому раціоні. Цей дефіцит білку переважна більшість населення намагається поповнити за рахунок споживання вуглеводів хлібобулочних та мучних виробів, картофелю. Ці продукти підтримують енергетичний компонент харчування, але не мають білку в достатній кількості. Рішення цієї проблеми можна знайти в наступному. По-перше, це інтенсифікація виробництва традиційних білкових продуктів. По-друге, отримання білкових продуктів з нових джерел, зокрема із сої [1]. Водночас, у світі склався стереотип, що всі соєві продукти це обов'язково біотехнологічні продукти.

Хоча селекція нині переживає не кращі часи, українські вчені все-таки досягають значних успіхів. Але слід відзначити, що не всі підприємства мають достатню матеріально-технічну базу, тому що протягом багатьох років не оновлюють навіть свій насіннєвий матеріал. Результати, які мають сьогодні агропромислові підприємства, були закладені ще більше десяти років тому, бо селекція рослин — наука інерційна. Що очікує аграріїв через десять років? Чи будуть вони конкурентоспроможними? Внаслідок фінансової нестабільності, підприємства постали перед необхідністю скорочувати впровадження науки у виробництво, що зумовило перехід до відсталих технологій у землеробстві та тваринництві. Але інновації в підприємстві спрямовані на пошук нового, тобто нетрадиційного способу вирішення завдань, які постають перед підприємствами. Зазначимо, що формування інвестиційної культури має суттєве значення для створення конкурентоспроможного сільськогосподарського виробника.

Важливий вплив на розвиток інноваційних процесів мають фінансові та політичні умови.

Сьогоднішній стан розвитку інноваційних процесів в Україні не відповідає завданням стратегічного курсу інноваційної діяльності. Аналіз даних щодо інноваційної діяльності в Україні свідчить про таке.

В Україні на сьогодні діє 287 вищих навчальних закладів, у яких навчається 1369,4 тис. студентів. У порівнянні з 2010 роком кількість вищих навчальних закладів скоротилася на 17% і на 35% зменшилася кількість студентів. Професорський та викладацький склад вищої школи становить сьогодні 137,9 тис. осіб. У системі вищої школи зосереджено понад 70% кандидатів та докторів наук, від їх загальної чисельності.

За Індексом глобального таланту Україна має достатньо високий рейтинг, що свідчить про перспективні можливості у забезпечення інноваційного процесу. У 2014 році Україна посідала 42 місце у світовому рейтингу Universitas 21, а за якістю математичної та наукової освіти — 30 позицію.

За наявності потужного кадрового потенціалу учених, більшість університетів мають недостатній обсяг фінансування наукових досліджень, що стримує доведення до якісного рівня впровадження результатів науково-технічної та інноваційної діяльності. Навіть у КПІ ім. Ігоря Сікорського реальним стає ризик руйнації науково-інженерних шкіл через загрозливу динаміку втрати штатних працівників наукових підрозділів.

Потенціал вищої школи реалізується вкрай не ефективно.

Університетська наука має лише конкурсне бюджетне фінансування на умові підтримки порівняно короткострокових 2—3-річних наукових тем. Частка університетів уже давно коливається навколо позначки 10 відсотків загальнодержавних видатків на науку. Як результат, у 2016 році вся університетська наука коштувала загальному фонду бюджету близько 15 мільйонів євро.

Назріла потреба розробити ефективну систему фінансування вищої освіти, спрямовану на забезпечення належної якості підготовки фахівців та фінансування наукових досліджень у вищій школі.

У 2016 році кількість працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок з урахуванням сумісників, становила 97912 осіб, з яких дослідники — 63694 осіб, серед яких 7091 докторів наук та 20208 кандидатів наук (докторів філософії). 70,3% кадрового наукового потенціалу проводять дослідження у галузі природничих та технічних наук, 7,6% у галузі медичних наук, 7,3% — сільськогосподарських наук та 14,8% у галузі суспільних та гуманітарних наук.

Водночас наявні позитивні тенденції у фінансуванні науки не вирішують значної кількості проблем, що накопичувалися десятиліттями (матеріально-технічна база, призупинення фінансування робіт за державними цільовими програмами тощо) та не досягають задекларованої у Законі України цифри фінансування витрат на науку на рівні 1,7% до ВВП.

Наука працює сьогодні в межах шостого технологічного укладу, а підприємства у кращому випадку у межах третього технологічного укладу з елементами четвертого та п'ятого технологічних укладів.

В Україні протягом багатьох років інноваційна активність промислових підприємств залишається на вкрай низькому рівні — у 2016 р. інноваційною діяльністю займалися лише 18,9% підприємств. У 2015 лише 723 підприємств впроваджували інновації, з яких 400 впроваджували нові технологічні процеси, з яких 570 підприємств реалізовували інноваційну продукцію. Починаючи з 2010 року обсяг реалізованої інноваційної продукції скоротилася майже на 32%, з 33 697,6 до 23 050,1 млн гривень, і на 21% інноваційної продукції, яка постачалася на експорт.

Основу вітчизняного індустріального комплексу становлять галузі, орієнтовані на низькотехнологічні виробництва та експорт сировини, а факторами забезпечення конкурентоспроможності національної економіки слугують традиційні умови, такі як наявність робочої сили, природних ресурсів, капіталу.

Про закріплення експортно-сировинної моделі економічного розвитку в Україні свідчить погіршення технологічної структури виробництва. Так, якщо у 2002 р. у структурі реалізованої продукції переробної промисловості частки високотехнологічних та середньотехнологічних галу-

зей складала 22,2 % та 43,1 % відповідно, то у 2017 р. вони скоротилися до 17 % та 41,7 %, натомість частка низько-технологічних галузей зростає з 34,7 % до 41,3 %.

За жорстких умов конкуренції здобути власну нішу на міжнародному ринку можна завдяки інноваційній продукції, яка буде захищена патентом або вироблена за ліцензією. Зазначимо, що в Україні попит на інноваційний продукт має обмежений характер, бо підприємства зацікавлені у швидких прибутках. Тому за умов відсутності у підприємств зацікавленості в значних інноваційних проектах можна сподіватися, що, в найкращому випадку, такі підприємства будуть орієнтовані на придбання закордонних ліцензій, в інших випадках — вимушені випускати застарілу продукцію.

Можемо сподіватися, впровадження цих державних заходів дозволить вступити Україні на новий етап трансформації. Це забезпечить перехід економіки нашої держави на інноваційний шлях розвитку.

Організаційно-управлінські умови діють у тому випадку, коли фірми інтегруються з науковими установами, центрами, університетами тощо, та внаслідок чого виникають нові організаційні форми. Народжуються нові організаційні форми, що забезпечують розвиток інноваційної діяльності.

На жаль, за останні роки суттєво зменшено кількість організацій та установ з науково-технічної інформації. Зруйновано системні принципи її організації та функціонування, скорочено кількість регіональних центрів.

Якщо досліджувати правові умови, то це є результатом того, як нормативно-правові акти впливають на діяльність суб'єктів господарювання, працівників та суспільство в цілому, бо від нормативно-правового поля залежить макроекономічне регулювання інноваційних процесів.

В Україні хоча й існує велика кількість пільг, але при цьому держава не заохочує ні винахідників, ні інноваційно активні підприємства. Ще потрібно враховувати той факт, що згідно зі світовою практикою до стадії впровадження "доходить" лише 3—5 % запатентованої інформації. Наголосимо, що сучасний стан розробок нормативно-правової бази, стосовно інтелектуальної власності та технологічного розвитку, катастрофічний.

Інтелектуальний потенціал держави може забезпечити економічне зростання без збільшення витрат на сировинні ресурси.

У нашій державі, за браком коштів, не всі промислові підприємства отримують реальну підтримку на впровадження інновацій у виробництво. Доводиться констатувати, що наука приділяє недостатню увагу впровадженню інноваційних технологій у виробництво. За таких умов виробництво інноваційно та інвестиційно непривабливе.

На нашу думку, недостатнє фінансування науково-дослідних установ призводить, насамперед, до скорочення обсягів теоретичних досліджень. Слід зауважити, що зміни, які відбуваються у науковій системі України за останні роки, дещо відповідали умовам жорсткої державної консервативної політики, бо наукова та інноваційна сфери стали неперіоритетними в системі державної підтримки. Як наслідок, маємо відставання України від держав, що здійснюють прогресивну або наступальну науково-технічну та інноваційну політику.

У цілому в Україні діє понад 100 нормативних документів (закони, укази Президента, підзаконні акти у вигляді постанов уряду, наказів центральних органів виконавчої влади та інші нормативні документи) присвячених здійсненню і розвитку інноваційної діяльності. Але зазначимо, що за якістю та кількістю цих нормативно-правових актів вони поступують подібним системам у розвинутих країнах світу. Перш за все через не узгодженість між собою. Тому вважаємо, насамперед, що необхідно упорядкувати та розробити правові норми для визначення інноваційної діяльності як важливої ланки національної політики.

Домінуючим суб'єктом інноваційної діяльності в умовах ринкової економіки є підприємець. Не будучи винахідником і науковим працівником, він втілює нововведення в життя. Творчість зближує працю підприємця та науковця, однак перший в більшій мірі зорієнтований на практичне втілення все нових і нових задумів. У мотивах підприємницької діяльності велике значення набувають соціальні аспекти, пов'язані з прагненням до успіху та влади.

Екологічні умови. До найбільших екологічних проблем, які потребують негайного вирішення, належать: знищення лісів унаслідок пожеж чи у процесі господарювання; вимирання багатьох видів рослин, птахів та тварин; зниження родючості ґрунту угідь; повені та посухи через нестачу води; забруднення води, ґрунту, повітря, що шкідливо впливає на здоров'я людини.

Зрозуміло, це не означає, що людство повинно відмовитись від інноваційної діяльності, але воно повинно шукати оптимальні форми свого вдосконалення з точки зору екології. А тому економічний ефект, від проведення якісних змін в навколишньому середовищі, оцінюється за допомогою системи відносних показників.

Одним із складних питань екологізації є виробництво екологічно чистої продукції. На сьогоднішній день у поняття "якісне" вкладається більш ширше значення ніж колись. У насиченому ринку харчових продуктів споживачі почали надавати перевагу екологічно чистим вітамінізованим продуктам, які дозволяють зміцнити організм, підвищити його стійкість до захворювань. При виборі товарів харчування звертається увага не тільки на їх енергетичну цінність, помітний зріс інтерес до високобілкових натуральних продуктів з низьким вмістом холестерину і жиру. Змінити ситуацію тільки засобами медицини неможливо, якими б радикальними вони не були. Але щоб досягти перелому на краще, потрібно впроваджувати новітні технології переробки сільськогосподарської сировини. Однак створені інновації в харчовій галузі й досі ще мало використовуються, бо не повністю досліджено вплив біотехнологічних культур на людину. А тому людина має вибір — вибирати екологічно чисту продукцію або біотехнологічні продукти. Їх широке впровадження дало змогу урізноманітнити наше харчування, розширити асортимент продовольчих товарів, але, в цьому випадку, дані інновації будуть мати негативний вплив на людство.

Слід відмітити, що створюючи та впроваджуючи нововведення потрібно аналізувати та прогнозувати можливі наслідки для всієї цивілізації в цілому.

Соціальні умови тісно пов'язані з проблемою управління персоналом. Керівний склад повинен створити умови, у яких би розкрився творчий потенціал працівника. При цьому керівнику доцільно створити належну мотивацію, а саме: розмір заробітної плати, премії, винагороди, кар'єрний зріст та т. ін.

ВИСНОВКИ

Україна має великий потенціал для побудови інноваційної економіки з розвиненим підприємництвом та інноваціями, високою продуктивністю виробництва. Цей потенціал базується на інтелектуальних здібностях та підприємницьких талантах громадян, значному науковому потенціалі та сильній школі прикладних досліджень, активній науковій діаспорі та динамічному розвитку стартап-руху. З іншого боку, маємо досить низьку інноваційну активність українських компаній. Нові можливості, що ґрунтуються на великих даних та їхньому аналізі, повній автоматизації виробництва та інтернету речей мають бути використані для розвитку української економіки.

Література:

1. Дацій О.І., Гаман М.В., Дацій Н.В. Інноваційна модель розвитку економіки України в умовах глобалізації: монографія / О.І. Дацій, М.В. Гаман, Н.В. Дацій. — Донецьк: Юго-Восток, 2010. — 370 с.
2. Лебединська О. Державне регулювання розвитку регіону: проблеми та перспективи / О. Лебединська // Вісник національної академії державного управління при Президенті України. — 2013. — № 3. — С. 151—156.

References:

1. Datsii, O.I. Haman, M.V. and Datsii, N.V. (2010), Innovative model of economic development of Ukraine in the conditions of globalization, Yuhovostok, Donetsk, Ukraine.
2. Lebedinskaya, O. (2013), "State regulation of the region's development: problems and perspectives of the population of Ukraine: methodology, methodology and practice of analysis, Visnyk natsional'noi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezidentovi Ukrainy, vol. 3, pp. 151—156.

Стаття надійшла до редакції 24.04.2018 р.